

פירושי התורה לר' משה מקוצי ופרשנות המקרא בצפון צרפת במאה השתי-עשרה והשלוש-עשרה

אפרים קנרפוגל

ר' משה בן יעקב מקוצי נודע בעיקר הודות ל'ספר מצוות גדול' (סמ"ג), שכתב בשנות הארבעים של המאה השלוש-עשרה.¹ הוא חיבר תוספות לכמה מסכתות והיה תלמידו של ר' יהודה ב"ר יצחק שירליאון (נפטר ב-1224), שהיה מתלמידי ר' יצחק (הר"י) מדנפריא (נפטר ב-1189). ר' משה מקוצי נטה לפרישות וכתב גם בקשות מיוחדות לתשובה ולכפרה וכן הוזמן להשתתף במשפט על התלמוד בפריז בשנת 1240, אך בסופו של דבר לא נשא דברים שם.²

קטעים מפירושו של ר' משה מקוצי על התורה נמצאים בקובץ 'מנחת יהודה', שחיבר ר' יהודה ב"ר אל(י)עזר (ריב"א) בשנת 1313. ריב"א מביא חומר מבעלי התוספות וממפרשי התורה בצפון צרפת במאה השתי-עשרה והשלוש-עשרה וכן מזכיר אוספי תוספות על התלמוד, כגון 'תוספות שאנ"ץ' ו'תוספות טוך', וכתב בסוף הקדמתו שהמקורות שעליהם הסתמך ביותר מלבד התלמוד הם מדרשי תנחומא ובראשית רבה ופשטי רבנו משה מקוצי.³ ש"א פוזנסקי ציין כמה פירושים אחרים שכתב ר' משה מקוצי בקובץ 'אמרי נועם' (לסוף ספר שמות) ובכת"י נ"י הסמינר אדלר 509 (= נ"י לוצקי 791), המובאים לפעמים בשם ר' משה הדרשן. על פי הקטעים הספורים שהביא קבע פוזנסקי: 'פשטי הר"ם מקוצי היו

¹ על התאריך המשוער לכתיבת הסמ"ג ועל המהדורות השונות שיצאו מיד המחבר ראו בהקדמתו של י"מ פלס, ספר מצוות גדול השלם, חלק א, ירושלים תשנ"ג, עמ' 17-24; וכן בהקדמתו לחלק ב, ירושלים תשס"ג, עמ' 17-23.

² ראו: א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"ם, חלק א, עמ' 465-479; א' קנרפוגל, סוד, מאגיה ופרישות במשנתם של בעלי התוספות, ירושלים תשע"א, עמ' 48-59; י"ד גלינסקי, 'משפט התלמוד בשנת 1240 בפריז: ויכוח ר' יחיאל וספר המצות של ר' משה מקוצי', שנתון המשפט העברי, כב (תשס"א-תשס"ג), עמ' 45-69.

³ ראו במבוא למהדורתו של ח' טויטו, מנחת יהודה לספר בראשית, ירושלים תשע"ב, עמ' 18-19, ובהקדמת ריב"א, שם, עמ' ג. טויטו דן בשיטתו הפרשנית של ר' משה מקוצי ובמקומו בקובץ מנחת יהודה; ראו במבוא, עמ' 92-98.

כרובם ע"פ הדרש, אף כי יש גם כאלו עפ"י פשט.⁴ לעומתו העלה יהודא גלינסקי את האפשרות שפירושו של ר' משה מקוצי נוטים יותר לדרך הפשט.⁵ אפשר לזהות יותר משמונים פירושים לפסוקי התורה מר' משה מקוצי. רובם נמצאים ב'מנחת יהודה' הנדפס, אך הרחבות ושינויים משמעותיים וכן פירושים נוספים טמונים עדיין בכתבי יד של הקובץ הזה ובמקומות אחרים. רבים מפירושי ר' משה מקוצי מובאים בשם 'פשטי ה"ר משה מקוצי' או אפילו בקביעה: 'מצאתי בפשטי ה"ר מ' מקוצי' וכדומה, ביטויים המרמזים שעורך קובץ 'מנחת יהודה' ראה את פירושו של ר' משה והכירם מתוך הכתב.⁶ מן השידדים שנשארו יוצא שר' משה מקוצי אכן פירש לא מעט לפי פשוטו של מקרא, ונראה זאת להלן. כרבע מפירושו של ר' משה מקוצי עוסקים בפירושי רש"י, תומכים בדבריו ומביאים ראיות נוספות או מציעים פירוש הפותר בדרך אחרת את הבעיה הפרשנית שרש"י עסק בה. מרכזיותו של רש"י בפירושו של ר' משה מקוצי אין בה כדי להפתיע גם מעבר להיות ר' משה מבעלי התוספות, שהרי ר' משה קבע ב'ספר מצוות גדול' שמתור לקרוא בפירושו של רש"י במקום בתרגום לארמית כדי להקל על הרוצים לעבור על פרשת השבוע בשניים מקרא ואחד תרגום (כפי שנזכר

⁴ ראו: ש"א פוזננסקי, מבוא על חכמי צרפת מפרשי המקרא, ורשה תרע"ג, עמ' 93-94, 119-120. ר' משה הדרשן מנרבונה (בן המאה האחת-עשרה) אף הוא מובא פעמים מספר בקובץ 'מנחת יהודה', ראו במבואו של טייטל, עמ' 77 (בהערה 63: כולל מה שהובא מספרו של בעל היובל). בכמה כתבי יד של 'מנחת יהודה', אבל לא בנדפס, מובא מפירושו של רש"י מה שמצא בדברי ר' משה הדרשן מנרבונה לסיבת תגלחת הלויים (במ' ח, ז) עם תוספת מחזקוני: 'לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרויה זבחי מתים ומצורע קרוי מת, הוזקקו תגלחת כמצורעים עכ"ל. לפי צריך תגלחת לבעל תשובה, כך פירש חזקוני'. ראו: כת"י בודפשט (אוסף קויפמן) 31, עמ' 243; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 123; כת"י פרנקפורט 8⁰ 100, עמ' 115; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 105. סביר לננות את ר' משה מקוצי 'דרשן' משום שדרש בספר ובצרפת על שמירת המצוות. ראו: י"מ תאשמע, כנסת מחקרים, ב, ירושלים תשס"ד, עמ' 114-118, 147-156. ראו י"ד גלינסקי, 'רבינו משה מקוצי כחסיד, דרשן, ופולמוסן: היבטים מעולמו המחשבתי ופעילותו הציבורית', עבודת מוסמך, ישיבה אוניברסיטה, ניו יורק תשנ"א, עמ' 4-5.

⁶ י"ש לנגה, פירושי ר' חיים פלטיאל עה"ת, ירושלים תשמ"א, עמ' 10-11, מעיר בהקדמתו שיש אזכורים של ר"ם בקובץ זה שהם אינם מר"מ מקוצי אלא מר' משה אחר (כגון ר' משה מאיברא), וכך גם ב'מנחת יהודה'. לדוגמה, בכת"י וטיקן 506, עמ' 339 (שמ' כב, כח), כתוב: 'פרש"י מלאתך היא ביכורים ודמעך היא תרומה. ואיני יודע מה לשון דמעך עכ"ל. ורבי משה פי' שהוא לשון משקה כמו ותשקימו בדמעות שלי' (תה' פ, ו). בכת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 91-99 א-ב (וכן בכת"י לונדון, המוזאון הבריטי 190 [קטלוג מרגליות], עמ' 82, ובכת"י פרנקפורט 8⁰ 100, עמ' 76), פירוש זה מובא בשם ר"מ מפונטייזא (תלמידו של רבנו תם), וכן הוא ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, ירושלים תשכ"ז, דף לו ע"ב.

בבבלי, ברכות ח ע"ב), ורבותיו של ר' משה הסכימו על ידו: 'ואני דנתי לפני רבותי שהפירוש מועיל יותר מן התרגום והודו לי רבותי'.⁷

אפילו בתוך פסוק אחד יכול ר' משה מקוצי להציע פירוש פשטני יותר מהמדרש שהביא רש"י ובה בעת לתרץ קושיה על פירוש אחר של רש"י. לדוגמה, רש"י על בראשית כט, לד, ד"ה 'ותאמר עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי', פירש על פי מדרש תנחומא, שידעו נשי יעקב בנבואה שיוולדו ליעקב בסך הכול י"ב שבטים ושיישא ארבע נשים. כאשר לאה ילדה לו את הילד השלישי היא כבר מילאה את חובתה, ומשום כך סברה שיעקב יתמוך בה. ואולם ר' משה מקוצי סבר שאין במדרש זה כדי להסביר את הזיקה החזקה המשתמעת: 'הק' ר' משה מקוצי על פ"ה שפי' דד' נשים היו וכו' ונראה לו' דילוה אישי אלי, שאיני יכול לשאת רק ב' [ילדים] וצריך הוא לטפל עמי'.⁸ פירושו של ר' משה מקוצי מבוסס על מציאות החיים, 'דרך ארץ', שיקשה על לאה לטפל בשלושה ילדים בלי עזרתו ההדוקה של יעקב אישה.

באותו פסוק פירש רש"י על פי מדרש בראשית רבה שהביטוי 'על כן', הסמוך גם לקריאת שמו של יהודה בפסוק הבא ולשמות אחרים מן השבטים, מרמז שהשבט ההוא יהיה 'מרובה באוכלוסיין'. רש"י הוסיף שקביעה זו נכונה לכולם חוץ מלשבט לוי, 'שהארון היה מכלה בהם'. ואומנם אפשר להקשות ששבט לוי היה השבט הקטן ביותר אפילו קודם שנמסר לו לשאת את הארון. ר' משה מקוצי מסלק את הקושיה על פי קטע בפירושו של רש"י לפרשת שמות (ה, ד), שהלוויים לא נכללו בעבודת הפרך במצרים, ואם כן, לדברי ר' משה מקוצי, הם גם לא זכו להבטחה בתורה 'וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אַתָּה בֶּן יִרְבֵּה וְכֵן יִפְרֹץ' (שם א, יב), ומספר הלוויים היה קטן למדי עוד קודם להקמת המשכן ונשיאת הארון. לפי ר' משה מקוצי, רש"י מסביר כבר כאן, בפרשת ויצא, עם הולדת השבטים, למה אפילו לאחר יציאת מצרים וגמר השעבוד לא תגדל אוכלוסיית שבט לוי אף על פי שכתוב גם בלוי 'על

⁷ ראו: ספר מצוות גדול לר' משה מקוצי, סוף מ"ע יט, וינציה תש"ז, דף קג ע"ג; י"ש פנקובר, 'תהליך הקנוניזציה של פירוש רש"י לתורה', לימוד ודעת במחשבה יהודית, בעריכת ח' קריסל, באר שבע תשס"ו, עמ' 140-144. במקור אחד נזכר ר' יעקב מקוצי (אביו של ר' משה?) כחותנו של רש"י, אך כפי שהראה א' גרוסמן, חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 124, הערה 9, ספק רב אם המקור הזה מהימן.

⁸ ראו: כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 227; כת"י פריס 168, עמ' 240; כת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 28. 'מנחת יהודה' הנדפס לספר בראשית, דף ל ע"א (ועיינו גם במהדורת טויטו, עמ' קכא ובהערה 49); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 335. בכת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 31א, מובא רק פירושו של ר' משה מקוצי בלי הקושיה. ראו גם: כת"י פרנקפורט⁸ 100, עמ' 7ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 74; תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ג, ירושלים תשמ"ד, עמ' קנ סע"ב; ועיינו גם בחקוני שהביא את הפירוש של ר' משה מקוצי בעילום שם, כדרכו.

כך, מכיוון שאז יתחילו הלויים לשאת את הארון. אם כן, ר' משה מקוצי מניח שפירושו של רש"י לתורה מכוונים ועקיבים והוא אף מוכיח זאת.⁹

נביא עוד דוגמה לתופעה דומה: רש"י פירש שכאשר אמר פרעה ליוסף בקשר לאחיו 'ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי' (בר' מז, ו), כוונתו היתה שאם הם מוכשרים במלאכה זו יפקיד אותם פרעה על צאנו. ר' משה מקוצי מוסיף שיש מי שפירשו את הביטוי הזה פירוש מילולי יותר, שפרעה רצה לדעת אם האחים היו גיבורי מלחמה, אולם פירוש זה קשה, משום שאין כל צורך שרועי צאן יהיו גם אנשי חיל. ר' משה מוסיף ומקשה גם על פירושו של רש"י, שכבר כתוב (שם מז, לד) כי תועבת מצרים כל רועי צאן, ולכן הוא מפרש שהביטוי 'שרי מקנה' הוא מלשון קנאה, 'שכן דרך גיבורים לקנא בגיבורים כמותם', ולא מדובר כאן ברועי צאן כלל. ר' משה מקוצי מעדיף את פירושו שלו גם מכיוון שהמקרא משתמש בביטוי 'אנשי חיל' וגם כי זיהה חולשה בפירוש רש"י, אולם בסוף דבריו הוא משבח את פירושו של רש"י על פי סיומו של הפסוק ('וְשָׂמְתֶם שָׂרֵי מִקְנֵה עַל אֲשֶׁר לִי'): 'על הצאן שלי, משמע שמקנה פי' רש"י כמשמעו.¹⁰

ר' משה מקוצי חולק על פירושי רש"י גם בהקשרים הלכתיים. בפרשת משפטים פירש רש"י את הביטוי 'הִטְרַפָּה לֹא יִשְׁלַם' (שם' כב, יב) על פי המכילתא, שהשומר חייב להביא עדים שהבהמה נטרפה באונס, ורק אז הוא פטור. ר' משה מקוצי הקשה שהפטור באונסין נלמד כבר מן הפסוק הקודם, 'או נִשְׁפַּר או נִשְׁבָּה אֵין רָאָה' (שם, ט). הוא מסביר שעוד נקודה נלמדת מן 'הטרפה לא ישלם', והיא שאם יש לשומר עדים על מה שאירע הוא חייב להביא מפני שאי אפשר להאמין לשבועת השומר אלא במקום שאין עדים, וכפי הסוגיה בפרק האומנין (בבלי, ב"מ פג ע"א).¹¹

⁹ ב'מנחת יהודה' הנדפס ובכתבי היד שבהערה הקודמת נמצאים קושייתו ותירוצו של ר' משה מקוצי בדברי רש"י, אלא שלא כולם הזכירו את שמו של רש"י על שהלויים לא היו בכלל העינוי במצרים. שמו של רש"י נזכר בכת"י פרנקפורט 100, כת"י וטיקן אורבינטי 21, כת"י בודפשט (קויפמן) 31. בכת"י המוזאון הבריטי 190 נזכר פירושו של רש"י לפרשת שמות בשוליים.

¹⁰ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר בראשית, דף מז ע"א (מהדורת טויטו, עמ' קפג). ר' אליקים, רבו של ריב"א, מקבל בהמשך את גישת המפרשים שמדובר בגיבורים של ממש ויוצא נגד פירושו של רש"י. גישת 'יש מפרשים' מקבילה לפירושי רשב"ם ור' יוסף בכור שור וכן לפירושו של ר' יום טוב בן יצחק מיואני. ראו על כך בספרי: E. Kanarfogel, *The Intellectual History and Rabbinic Culture of Medieval Ashkenaz*, Detroit 2013, p. 189. השו"ת גם לפירושי התורה לר' חיים פלטיאל (מהדורת י"ש לנגה, ירושלים תשמ"א, עמ' 150); תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ד, ירושלים תשמ"ה, עמ' רנג סע' ז; כת"י נ"י לוצקי 794, עמ' 13 א' מביא ראיה לפירושו של ר' משה מקוצי מן הפסוק ביחזקאל ח, ג, ד"ה 'סמל הקנאה המקנה'. בכת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 147 ב, כתוב: 'כך מצא הר"ר אליקים בפשטי הר"ר משה הדרשין'.

¹¹ ראו ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף לה ע"ב – לו ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 90 – 91א; כת"י פריס 168, עמ' 113 א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 75א; כת"י נ"י לוצקי 794, עמ'

נגד שני הפירושים שהביא רש"י על פי המדרש כדי להסביר את המניין המיוחד של הלוויים בתחילת ספר במדבר (א, מט), ר' משה מקוצי מביא פירוש פשוט. מכיוון שהלוויים היו 'כדרך יושבים על הכלים' (כלומר, היו לבד במשימתם הקדושה לשמור על המשכן ועל כליו, כפי שמצהירה התורה בפסוק הבא), לא מתאים למנות אותם במניין הגדול של כלל ישראל¹². נגד פירושו של רש"י לביטוי 'יִקְסָמִים בְּיָדָם' (שם כב, ז), שזקני מואב ומדיין הביאו לבלעם כלי קסמים כדי שלא יסרב לבקשתם בטעם שצריך לכליו, פירש ר' משה מקוצי על פי תרגום יונתן לחבקוק (ג, יז, ד"ה 'ולא יגבון קיסומא בירושלם'), שקסמים היינו ממון רב שהזקנים הביאו כדי לשכנע את בלעם ללכת איתם.¹³

על מקומו של עוג, 'אַשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתָּרֶת בְּאֶדְרָעִי' (דב' א, ד), כתב בעל 'מנחת יהודה': 'פרש"י לשון צוקין וקושי כמו בעשתרות קרנים (בר' יד, ה) עכ"ל. ור' משה מקוצי פירש לפי הפשט נקרא עשתרות לפי שהוא מקום מרעה כמו שמצינו עשתרות צאנך (דב' כח, ד) ות"א עדרי ענך. וארז"ל למה נקרא עשתרות שמעשרות בעליהן. ולפי שהיה המקום מקום מרעה, שאלו אותו בני גד ובני ראובן'.¹⁴ ר' משה מקוצי מגייס מגוון מקורות כדי להציע פשט מכוון יותר וגם על פי הטבע יותר. וכן בסוף אותו הפרק (שם א, מד, ד"ה 'כאשר תעשינה הדבורים'), מביא ר' משה מקוצי פירוש מציאותי אחר ממה שהביא רש"י ממדרש תנחומא, המקביל גם לתיאור הכאת האויב בישראל שבפרשת שלח (במ' יד, מה).¹⁵

29; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 76א; תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ה, ירושלים תש"ן, עמ' רעו-רעז סע' ג, ה. פסקה זו מעוררת את השאלה אם ר' משה מקוצי פתח את פירושו לפסוקים הלכתיים שבתורה בתוך לימודו בתלמוד או בלימודיו בפרשיות התורה, או שמא בשניהם.
¹² ראו ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף ב ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 121א; כת"י פריס 168, עמ' 149א; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 120ב – 121א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 103ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 111ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 239; והשוו גם פירושי רשב"ם וחזקוני.
¹³ פירוש זה לא נמצא ב'מנחת יהודה' הנדפס. ראו: כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 132ב; כת"י פריס 168, עמ' 162ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 114א; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 137א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 126ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 259ב. וראו גם להלן, הערה 60.
¹⁴ ראו ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף ב ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 142ב; כת"י פריס 168, עמ' 172ב; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 147א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 122ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 138ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 276.
¹⁵ ראו ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף ב ע"ב, ששם נמצא רק פירושו של ר' משה מקוצי, אך ברוב כתבי היד מובא גם פירושו של רש"י. ראו: כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 143ב; כת"י פריס 168, עמ' 173ב – 174א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 123ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 140א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 277-278. אומנם אפשר שריב"א הוא שצירף את 'פרש"י' לפירושו של ר' משה מקוצי מכיוון שברוב כתבי היד מוזכר מייד אחרי פירושו של רש"י שכן פירש חזקוני. עיינו עוד בפירושו של ר' יוסף בכור שור (מהדורת י' נבו, ירושלים תשנ"ד, עמ' שט).

בסך הכול ר' משה מקוצי חולק על פירושי רש"י ומציע פירוש שונה בעשרה עניינים ויותר,¹⁶ אך בעניינים מספר דומה שהוא משיב לקושיות על פירושו של רש"י, מלבן את מה שנראה כסתירה בדבריו ואפילו מבהיר את מקור פירושו. בשמות כא, יד (ד"ה 'והאלהים אנה לידו') פירש רש"י על פי הבבלי, מכות יב ע"ב: 'הכתוב מדבר בשני בני אדם, אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו [...] והקב"ה מזמנן לפונדק אחד, זה שהרג במזיד וזה שהרג במזיד תחת הסולם וזה שהרג בשוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות. נמצא זה שהורג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג'. בפסוק הבא (ד"ה 'וכי יזיר איש על רעהו להרגו בערמה') פירש רש"י על פי המכילתא שרופא שהמית ושלח בית דין שהמית בנתינת מלקות והאב הרודה את בנו או הרב הרודה בתלמיד 'שאע"פ שהם מזידין אין מערימיך', ולכן הם אינם נהרגים. אומנם לפי זה אין צורך בפסוק יג כדי לפטור את ההורג בשוגג כי גם הוא אינו מערים בהריגתו, ואפשר לפוטרו על פי הפסוק הבא. ר' משה מקוצי מסביר שהפסוק הראשון לפי רש"י פוטר את ההורג במזיד במקרה שלא התרו בו, והוא יכול לומר 'שוגג הייתי' ויהא פטור, על פי הבבלי, סנהדרין דף מ ע"ב: 'מנין להתראה מן התורה שנא' וכי יזיר'.¹⁷

על הפסוק בפרשת תזריע שלפיו טמא מת נשלח מחוץ למחנה (וי' יג, מו) פירש רש"י שהוא נשלח 'חוץ לג' מחנות'. ר' משה מקוצי מקשה שאסור לישראל פשוט להיכנס למחנה שכניה, וטמא המת נשלח אפוא רק מחוץ לשני מחנות, ומסביר

¹⁶ בפרשת כי תבוא (דב' כו, י), הקשה ר"מ מקוצי על פירושו של רש"י והניח את הדבר בצריך עיון, אך ריב"א ניסה להציע תירוץ. ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף יז ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 154 א; כת"י פריס 168, עמ' 189 א – 189 ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 132 ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 153 ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 298.

¹⁷ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף לא ע"ב ('כך מצאתי בפשטי הר"מ מקוצי'); כת"י פריס 168, עמ' 107 א ('כך מפורש בפשטים מהר"מ מקוצי'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 94 ב ('כ"פ ר"ם מקוצי', וכך הוא בכת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 71 ב); כת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 77 ב ('כך נראה בפשטי הר"ם הדרשן'); כת"י פרנקפורט 100, עמ' 68 ב ('כך מצאתי בפשטי רבינו משה מקוצי'; ועיינו עוד אצל י' גליס, תוספות השלם, חלק ח, ירושלים תש"ן, עמ' קצח סע' ב). ר' משה מקוצי מובא גם על ידי בעל 'מנחת יהודה' בתחילת פרשת משפטים (בנדפס: שמות, דף כז ע"א) כמתוך לקושיה אחרת נגד פירושו של רש"י: 'לפניהם ולא לפני גוים כ"פ ר"ש'. וקשיא למה לי קרא למעוטי גוים הא אפי' גרים פסולין לדין בדאית' בפר' בתרא דקידושין נעו ע"ב] גבי אושפיזכניה דרב אדא בר אהבה וכל שכן גוים. וי"ל דהא דגר פסול לדין היינו בשיש ישראל יודע לדין. אבל היכא דאין ישראל לא פסיל. ותדע שהרי שמעיה ואבטליון גרים היו והיו דנין את ישראל לפי שלא היו בישראל חשובים כמוהם. כ"פ ר"ם מקוצי). ראו: כת"י וטיקן אורבנטי 21, עמ' 81 א; כת"י פריס 168, עמ' 101 ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 67 ב – 68 א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 63 א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 165; כת"י נ"י לוצקי 787, עמ' 76 א; כת"י נ"י לוצקי 794, עמ' 27 א; כת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 72 ב ('בפשטי הר"ם הדרשן').

שהעזרה שבמקדש נחשבת חלק ממחנה שכונה, ושם יכול ישראל פשוט להיכנס ושמה שחטו את פסחיהם. ואין להקשות ממה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, לפי הבבלי, יומא כה ע"א, שהכוונה שלא יכולים לשהות שם אלא מלכי בית דוד, אלא הכניסה מותרת לכל ישראל.¹⁸

על הפסוק 'ומתו בו כי יחללוהו' (שם כב, ט) כתב רש"י על פי הבבלי, סנהדרין פג ע"א: 'למדנו שהיא במיתה בידי שמים'. ר' משה מקוצי הקשה על בסיס הכלל שסתם מיתה שבתורה, בלשון 'יומת' – בחנק. אפשר לחלק בין מה שכתוב כאן 'ומתו בו' לבין 'יומת', אך גם נביא שקר מיתתו בחנק ואצלו כתוב 'ומת הנביא ההוא' (דב' יח, כ) ואין כל הבדל בין 'ומתו' לבין 'ומת'. ר' משה מקוצי תירץ שמיתת נביא שקר בחנק נלמדת ממה שהעובר על דברי נביא אמת נענש במיתה בידי שמים, כפי שכתוב בפסוק מייד לפני כן: 'אֲנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעַמּוֹ' (שם, יט). מכיוון שהפסוק שינה את לשונו בעניין עונשו של נביא השקר שבפסוק הבא ('ומת הנביא ההוא'), נלמד שמיתתו בחנק, אך 'ומתו בו' יכולה להיות מיתה בידי שמיים.¹⁹

על הפסוק 'מֵרֵאשִׁית עֲרֹסְתֵיכֶם' (במ' טו, כא) כתב בעל 'מנחת יהודה': 'רש"י פירש לפי שנו' ראשית, שומע אני ראשונה שבעסות (דהיינו כל העיסה), ת"ל מראשית מקצתה ולא כולה עכ"ל. וקשי' והלא גבי תרומה (דב' יח, ד) פרש"י ראשית ששיריה ניכרין אע"ג דלא כתי' (שם) מראשית? ושמא מהכא יליף. כפר"מ מקוצי'. ר' משה מקוצי מצביע כאן על מקור לפירושו של רש"י במקום אחר ועומד גם על העקביות הניכרת בפירושו.²⁰ בפרשת חוקת (שם יט, יג, ד"ה 'במת בנפש האדם') כתב בעל 'מנחת יהודה': 'פי' רש"י להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה. תימ' למה פי' כן והא בשאר טומאות לא הצריכו הזאה? ונראה

¹⁸ ראו ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף יב ע"ב ('כן פי' ר' משה מקוצי'); כת"י פריס 168, עמ' 137ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 98א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 220. שמו של ר' משה מקוצי לא נמצא בקטע הזה בכת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 110א, ובכת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 93א. בכת"י ב"מ 190, עמ' 97 הפירוש נמצא בשוליים למטה בשמו של ר' משה מקוצי.

¹⁹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף כ ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 115ב; כת"י פריס 168, עמ' 143א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 98ב; כת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 101א ('פשטי הר"ם'); כת"י בודל' 1267, עמ' 93 ('כפי' הר"ם מקוצי'); כת"י פרנקפורט 100, עמ' 105א. ראו: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק יד, ירושלים תשע"ד, עמ' סז-סח (במקורות שצוינו שם נמצא כת"י המוזאון הבריטי 243 [פירוש על תורה לר' אביגדור כ"ץ מוינה], אך הקטע לא נמצא שם, ונראה שהציון הנכון הוא ב"מ 190); שם (וי' כב, כג), פירושו של ר' משה מקוצי מובא על פי ב"מ 243, והנכון הוא ב"מ 190, עמ' 101א-ב ('פשטי הר"ם'). ראו גם כת"י וטיקן אורבינטי 21 (שם); כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 230ב; כת"י פרנקפורט 100, שם; כת"י פריס 168, עמ' 143 – 143ב ('כ"פ' הר"ם'); כת"י פרמה דה רוסי 527, שם ('כן פי' ר"מ מקוצי'); כת"י בודל' 1267, שם ('כ"פ' הר"ם מקוצי').

²⁰ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף יא ע"א; כת"י פריס 168, עמ' 157א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 128א; כת"י בודל', עמ' 1267, עמ' 103ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 120א.

דהיינו אדם במעני בהמה שהוא טמא טומאת שבעה ואינה צריך הזאה. לשון פשטי הר"ם מקוצי'. ר' משה מאשר את פירושו של רש"י כאן על פי הרכבה יצירתית, כדרכם של בעלי התוספות.²¹

בדומה, בפסוק וַיִּמְאָן אָדוֹם נָתַן אֶת יִשְׂרָאֵל עֶבֶר בְּגִבְלוֹ (שם כ, כא) כתב בעל 'מנחת יהודה': 'וקשה, שהרי כתו' אוכל בכסף תשבירני וגו' רק אעברה ברגלי וגו' כאשר עשו לי בני עשו וגו' משמע שעברו דרך ארצם? וי"ל דודאי לא עברו דרך ארצם כי אם בגבולם בספר כדכתי' לסבוב את ארץ אדום והיו בארנון. וארנון הוא הגבול ומה שנו' כאשר עשו לי בני עשו קאי אמזון ולא קאי אדרך כמו שפי' רש"י בפ' דברים (ב, ד-ה). כ"פ הר"ם מקוצי'.²²

רש"י פירש את הפסוק פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן (שם כה, יא) שמפני שהיו השבטים מבוזין את פינחס וקוראים לו בן פוטי (שפטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל'), הכתוב מייחסו אחר אהרן, וכתב בעל 'מנחת יהודה': 'ודבר תימ' הוא דפשיטא דמייחסין אותו אחר האב? ונראה לי שלפיכ' ייחסו אחר האב שלא תאמר אמו גיורת היתה, שהיתה מבנות פוטיאל. וגיורת אסורה לכהן וא"כ היה חלל. לפיכך הוצרך לייחסו כך. כ"פ ר"ם דקוצי'.²³ בעיני ר' משה מקוצי, צדק רש"י בגישתו הפרשנית, אך הוא ראה צורך לפרש על פי טעם ספציפי אחר. על הפסוק בפרשת שופטים וְיָכַל הָעָם יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ (דב' יז, יג) כתב בעל 'מנחת

²¹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף טו ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 130 ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 123 – 124 א; כת"י בודל' 1267, עמ' 104 ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 112 א-ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 111. קטע זה לא נמצא בכת"י פריס 168, עמ' 160 א או בכת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 256. המצב דומה בפירוש לפסוק עֲגִיל וְכֹמֶז (במ' לא, ג): ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף כז ע"ב, כתוב: 'ואו' ר"מ מקוצי שהכלים האלו לא היו ממש אצל הרחם ולכן משה קבלם לדמי קרבן'. ראו גם: כת"י וט' אורבינטי 21, עמ' 139 ב; כת"י בודל' 1267, עמ' 111 ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 120 ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 117 ב ('פשטי הר"ם'). אך הקטע הזה לא נמצא בכת"י פריס 168, עמ' 170 ב – 171 א, בכת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 272 ובכת"י פרנקפורט 100, עמ' 259. גם בקטע הזה ר' משה מקוצי מגיב על פירושו של רש"י.

²² ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף טז ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 131 ב – 132 א; כת"י פריס 168, עמ' 161 ב ('כפ"ה מקוצי'); כת"י ב"מ 190, עמ' 112 א-ב ('פשטי הר"ם'); כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 113 ב ('כפר"מ מקוצי'); כת"י פרנקפורט 100, עמ' 125 ב. לפירוש דומה מר' משה מקוצי (על במ' כב 3-1, ריש פרשת בלק), הסומך על פירושו של רש"י במקום אחר (שמ' טו, טז, ד"ה 'אילי מואב יאחזמו רעד'), ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף יח ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 132 ב; כת"י פריס 168, עמ' 162 א-ב ('כפ"ה מקוצי'); כת"י ב"מ 190, עמ' 112 ב ('פשטי הר"ם'); כת"י נ"י לוצקי 791 ('פש' הר"ם'); כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 114 א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 126 א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 259; כת"י בודל' 1267, עמ' 106 א.

²³ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף כא ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 134 א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 263; כת"י פריס 168, עמ' 164 ב; כת"י בודל' 1267, עמ' 107 ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 116 א.

יהודה': 'פי' רש"י מכאן שממתינין לו [בזקן ממרא] עד הרגל וממיתין אותו ברגל עכ"ל. וקשי' שהרי בפרש' תצא פי' רש"י גבי בן סורר ומורה (דב' כא, כא) שצריך הכרזה בבי"ד, פלוני נסקל על שהיה בן סורה ומורה [שהוא נהרג מייד], ומאי שנא מהא? ותי"ר מ"מ מקוצי דשאני זקן ממרא שלא היה נהרג אלא בב"ד הגדול שבירושלים ששם היו הולכים לרגל.²⁴ בזה ר' משה מקוצי מבליט שוב את העקיבות שבפירושי רש"י.

קרוב לרבע מפירושי ר' משה מקוצי על התורה המצויים בידינו מרוכזים בפירושי של רש"י, הן כדי לתמוך בהם הן כדי לחלוק עליהם, וכן אפשר לזהות מקרים נוספים מתוך יתר פירושי של ר' משה מקוצי שסביר להניח כי הם חולקים על פירושו של רש"י אף ששמו של רש"י לא נזכר בהם במפורש.²⁵

מלבד רש"י ר' משה מקוצי אינו מרבה להזכיר מפרשים אחרים בשמו. הוא מביא מפירושי ר' אברהם אבן עזרא ארבע פעמים בשמו: פעמיים בפרשת וזאת הברכה על הכתוב 'וְזֹאת לַיהוָה' (דב' לג, ז, ביטוי שלא נזכר אצל יתר השבטים), על שיהודה נזכר מייד אחרי ראובן אף שלוי היה לפניו בסדר הלידה²⁶ ועל ששמעון לא זכה לקבל ברכה ממשה רבנו כלל.²⁷ פירוש אבן עזרא מובא גם על פרשת העריות שבסוף פרשת קדושים, על שלא נזכר בתורה העונש למי שבא על אחות אביו (וכתוב רק 'עֲוֹנָם יִשְׂאוּ, וי' כ, יט). הפירוש הזה נוגע לחייו של משה רבנו, שאביו עמרם נשא את דודתו יוכבד, וכמו כן לא הזכירה התורה את העונש לביאה

²⁴ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף יא ע"ב, כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 149ב (כך מפורש בפשטי ר"ם דקוצי), כת"י פריס 168, עמ' 182ב (ותי' ה'מ'ד' = ה"ר משה דקוצי); כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 129א; כת"י בודל' 1267, עמ' 118ב.

²⁵ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף כג ע"ב (כמ' כו, סד, ד"ה 'ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 136ב (כך מפורש בפשטי ר"ם דקוצי); כת"י פריס 168, עמ' 167ב (כ"מ בפשטי הר"ם מקוצי); כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 268; כת"י בודל' 1267, עמ' 109א. ר' משה מקוצי הניח את הדבר בצריך עיון. עיינו ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף לט ע"ב (שמ' כה 15, ד"ה 'לא יסורו ממנו', שהבדים אינם נשמטים מן הארון); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 92ב; כת"י פריס 168, עמ' 115ב; תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ט, ירושלים תשנ"ג, עמ' מא, סע' ד.

²⁶ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף כד ע"א ('כפר"מ בשם אבי העזרי'); כת"י פריס 168, עמ' 194א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 157ב; כת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 129ב (ופי' א"ע [...]) פשטי הר"ם); כת"י וטיקן 53, עמ' 186א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 135ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 157ב.

²⁷ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף כד ע"ב ('כפר"מ מקוצי בשם אבי העזרי'); כת"י פריס 168, עמ' 168, שם; כת"י וטיקן אורבינטי 21, שם. כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 135ב – 136א; כת"י וטיקן 506, עמ' 118א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 158א.

על שתי אחיות מפני כבודו של יעקב.²⁸ ההבאה הרביעית מדברי אבן עזרא היא בפרשת שופטים (דב' יט, יד) בעניין הסגת גבול, ועניינה סמיכות הפרשיות: הסגת גבול מביאה לידי ריב ומכות ורציחה ולכך נכתב לאחר מכן עניין תשלומי עין בעין ונפש בנפש (שם, כא).²⁹

ואומנם במספר מקרים דומה הושפע ר' משה מקוצי מפירושי אבן עזרא אף שלא הזכירים בשמו. בתחילת ספר שמות, על הפסוק 'מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יָשׁוּם אֵלָם אוּ חָרַשׁ אוּ פִקֵּחַ אוּ עֹרֵר' (שם' ד, יא), פירש ר' משה מקוצי שפיקח הוא חילופו של חירש (= אילם) ושל עיוור והוא מוסב³⁰ על שניהם, ולכן בפסוק לא היה צריך לכתוב 'או שומע או חירש'. פירוש זה אכן נמצא בפירושו הקצר של אבן עזרא. כמו כן ר' משה מקוצי מסביר שמכיוון שמשה שינה את שמו של הושע ליהושע, הוא נקרא יהושע בכל התורה חוץ מפרשת המרגלים (במ' יג, יט) היכן שקרה עצם שנוי השם; גם הפירוש הזה הוא של אבן עזרא.³¹ בפרשת ראה (דב' טו, יח) ר' משה מקוצי פירש שלשון הפסוק 'כי משנה שכר שכיר' מובן לפי פשוטו על פי הפסוק בישעיהו טז, יד: 'בְּשָׂלֵשׁ שָׁנִים פְּשָׁנֵי שְׂכִיר', שהשכיר נשכר בדרך כלל רק

²⁸ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף יח ע"א-ע"ב: 'או' רבי אברהם א"ע [...] שמשו רבינו כשכתב את התורה לא רצה לכתוב עונש באחות אביו מפני כבוד עמרם אביו שנשא דודתו דכת' וכו' כ"פ ר"ם מקוצי'. פירוש אבן עזרא שלפנינו אינו מפרט את הדברים, ומסיים 'זהמשכיל יבין'. עיינו בכת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 114 – 115א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 228-229; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 101א; כת"י פריס 168, עמ' 142ב; כת"י וטיקן 53, עמ' 134ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 100א-ב ('או' א"ע [...] פשטי הר"ם). ראו גם: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק י, ירושלים תשע"א, עמ' ריד, סע' ד. גם שם מדובר בכת"י ב"מ 190 ולא ב כת"י ב"מ 243; ראו לעיל, הערה 19.

²⁹ ראו: כת"י נ"י לוקצי 791, עמ' 157ב: 'פי' א"ע לפי שעי' השגת גבו' באה [ריב] ומכות ורציחה. על כן נאמר' פרשה זו אחר עין בעין נפש בנפש. פש' הר"ם'. פירוש זה לא נמצא במנחת יהודה' הנדפס או בכתבי יד האחרים.

³⁰ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף ה ע"א (ומפרש בפשטי ר"מ מקוצי, ובמהדורת טויטו עמ' מט); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 60א; כת"י פריס 168, עמ' 73א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 37א-ב; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 56א; כת"י המוזאון הבריטי 190, עמ' 53 – 54 (יכן נמצא בפשטי הר"ם מקוצי). ראו גם: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ו, ירושלים תשמ"ו, עמ' קד, סע' ה. פירוש זה מביא גם חזקוני. לפירוש נוסף הדומה לפירושו של אבן עזרא ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר בראשית, דף יב ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 12ב: 'בלעדו (בר' יד, כד). פי' ממני אני אומ'. אבל איני יודע אם לקחו הנערים מאומה. כך מפורש בפשטי הר"ם מקוצי'. ראו גם: כת"י פריס 168, עמ' 15ב ('יכן מפורש בפשטי השר מקוצי'); כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 28; תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ב, ירושלים תשמ"ג, עמ' נב-נג, סע' א.

³¹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף ט ע"ב ('כפר"מ מקוצי'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 127א; כת"י פריס 168, עמ' 155 – 156א ('כ"מ בפשטי ר"מ דקוצי'); כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 249; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 119א ('יכן פירש רבינו משה מקוצי'); כת"י פריס 168, עמ' 155 – 156א.

עד שלוש שנים. אם כן, זמנו של העבד עברי, שש שנים, הוא פעמיים שני שכיר ('משנה שכר שכיר'). פירוש זה נמצא באבן עזרא, ואף הוא התבסס על הפסוק בישעיהו, אך כך פירש גם ר' יוסף בכור שור, שהיה מקודמיו של ר' משה מקוצי בצפון צרפת, ואף הוא הביא את הפסוק מישעיהו, ונראה עוד על כך לקמן.³² יש אזכור אחד בלבד של ר' יוסף קרא, תלמידו של רש"י, בפרשת קרח, כשר' משה מקוצי תירץ קושיה שהקשה ר' יוסף קרא בלשון הפסוק,³³ אולם ר' משה מקוצי היה מושפע מפרשנים נוספים בצפון צרפת וגם מחכמי אשכנז שחיו קצת לפניו. כפי שהבהרתי בספרי,³⁴ ר' משה מקוצי היה האחרון בשורת פשטנים שראשיתה בר' יוסף בכור שור מאורליאן שחי בסוף המאה השתים-עשרה. ברצף זה נמנים גם ר' יעקב מאורליינש ור' יום טוב מיזאני, שהיו כמו ר' יוסף בכור שור מתלמידיו של רבנו תם בתלמוד. חכמי צרפת הללו כתבו פירושים על התורה הדומים לפירושו של רש"י, שבהם הקשו על פירושו לפי הפשט וגם על פי דברי חז"ל וגם תמכו בהם, וכן נמצאים בהם פשטות ופירושים חדשים.

השפעתם ניכרת בקובץ 'מנחת יהודה' במקומות מספר, כגון על הפסוק וַיִּנְחַלְהָ לָא יִהְיֶה לוֹ [לשבת לוי] בְּקָרְבֶּ אָחִיו (דב' יח, ב). רש"י מביא את הספרי: וַיִּנְחַלְהָ לָא יִהְיֶה לוֹ – זו נחלת שאר, בקרב אחיו – זו נחלת חמשה, ומסביר שארץ כנען שמעבר לירדן נקראת ארץ חמישה עממין (וכן ארצם של סיחון ועוג), ונחלת שאר כוללת את ארצות הקיני, הקניזי והקדמוני, ובכולן אין לשבת לוי חלק. רש"י מביא גם את הבנתו של ר' קלונימוס ב"ר שבתי איש רומי בדברי הספרי, ולפיהם: וַיִּנְחַלְהָ לָא יִהְיֶה לוֹ – זו נחלת חמישה שבטים, ובקרב אחיו – זו נחלת שבעה, שמשה

³² ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף י"ב – י"א ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 148ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 287; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 146; כת"י פריס 168, עמ' 181א. כת"י בודל' 1267, עמ' 117ב. ר' משה מקוצי הציע פירוש אחר לבעיה פרשנית שהצביע עליה אבן עזרא. ב'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף יט ע"א (במ' כב 20, ד"ה 'אם לקרוא לך באו האנשים'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 132ב; כת"י פריס 168, עמ' 162ב: 'תימ' הרי כבר אמר לו לא תלך עמהם. וי"ל דהכי קאמי' אם לקרוא לך וגו' כלו' אם ליטול עצה ממך באו, קום לך אתם ותייעצנו דקריאה לשון עצה, ואין יועצים אלא בשדה שנא' ויקרא יעקב לרחל השדה אל צאנו. כך פי' הר"ם מקוצי'. אבן עזרא שם הביא תירוץ אחר על פי רס"ג.

³³ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף יד ע"א (במ' טז 35, ד"ה 'ואש יצאה מאת ה' ותאכל את חמישים ומאתים איש': 'הקשה ה"ר יוסף קרא'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 129ב; כת"י בודל' 1267, עמ' 104א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 123; כת"י פריס 168, עמ' 159ב; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 132 – 133א. הרשב"ם אינו נזכר על ידי ר' משה מקוצי, אך במקום אחד הוא מביא פירוש דומה. ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף כו ע"א (במ' ל, ב, ד"ה 'וידבר משה אל ראשי המטות'); כת"י וטיקן אורבטי 21, עמ' 138א-ב; כת"י פריס 168, עמ' 169. ר' משה מקוצי מביא פירוש מן הרשב"ם (לדב' כ, יט, בעניין איסור השחתת עצים בשעת המלחמה) בספר מצוות גדול, מצוות לא תעשה רכט).

³⁴ לעיל, הערה 10.

ויהושע בחייהם חילקו את הנחלות לחמישה שבטים בלבד (משה הנחיל את עבר הירדן לראובן, גד וחצי שבט מנשה, ויהושע הנחיל בימיו ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה בתוך ארץ ישראל). שבעת השבטים הנשארים נטלו את חלקם מאליהן אחרי מות יהושע, ובכל אלו אין ללוי חלק. ואומנם ר' יוסף בכור שור פירש כספרי שנחלת חמישה (בקרוב אחיו) זו נחלת ראובן ושמעון, יהודה, יששכר וזבולון, שהם אחי לוי מאב ואם, ונחלת שאר זו נחלת אפרים ומנשה, דן ונפתלי, גד ואשר ובנימין, שהם אחיו של לוי שלא מן האם, וגם בהם אין ללוי חלק ונחלה. ובסיומו של הקטע הוא מצייין: 'וכן פירש ר' משה מקוצי'.³⁵

עוד קטע ב'מנחת יהודה', בתחילת פרשת בא, שמות י, א, מזכיר יחד את פירושי ר' יוסף בכור שור ור' משה מקוצי. לפי הקטע הזה, השניים פותרים את אותה בעיה פרשנית בצורות שונות. אף שמשה רבנו הכריז באוזני פרעה על בוא מכת הארבה אין כל זכר בפסוקי התורה לדברי הקב"ה למשה על המכה הזאת, כפי שעשה בכל יתר המכות. לפי ר' משה מקוצי, פרעה נכנע קצת כשראה שהברד לא הכה לגמרי בכל סוגי היבול, ולכן הוסיף לחטוא נגד ישראל. לפיכך אמר לו משה שאם אינו משלח את ישראל תבוא מכה שתכלה כליל את מה שנשאר בשדה, והיא מכת ארבה. ר' משה מקוצי אינו מפרט, אך נראה שהוא סבור שהקב"ה אמר למשה בעת שבישרו על מכת הברד שאם פרעה לא ישלח את העם תבוא אחרי הברד מכת ארבה שתכלה את כל תוצרת הארץ. לעומתו פירש ר' יוסף בכור שור שהקב"ה ציווה על משה להביא את מכת הארבה, אלא שהתורה קיצרה בדבריה כדי להביא את התגובה החריפה של עבדי פרעה בהזדמנות זו, 'הַטָּרֵם תִּדְעַ עַי אֲבָדָה מִצָּרִים' (שם, ז), וכן את דברי פרעה. בעוד ר' יוסף בכור שור פתר את הבעיה הפרשנית על פי כללי לשון המקרא, ר' משה מקוצי פתר אותה בפירוש ההולם את הקשר הענייני.³⁶

³⁵ ראו: כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 150 א; כת"י פריס 168, עמ' 183 ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 130 ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 148 א-ב. הקטע לא נמצא ב'מנחת יהודה' הנדפס.

³⁶ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף י ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 65 א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 43 א-ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 133; כת"י נ"י לוצקי 787, עמ' 59 ב; כת"י פריס 168, עמ' 80 א; כת"י וטיקן 53, עמ' 77 ב. פירושו של ריב"ש נמצא ביתר בהירות בקובץ 'הדר וקנים'. ראו גם: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף ט ע"ב; בכת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 126 ב (במ"י, ד, ד"ה 'למטה ראובן'): 'תימ' שמצינו בחנוכת המזבח נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור וכן שמוע בן זכור, ולמה נשתנו כל שמותם עתה? ואי' לומ' דאותם נשיאים שהיו בחנוכת המזבח מתו וקמו אלה תחתיהם, שאין המקראות מוכיחים כן. אלא כל נשיא כמו כל אשר נשאו לבו. כפר"פ מקוצי. ראו גם: כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 249; כת"י פרנקפורט, עמ' 118 ב – 119 א; כת"י פריס 168, עמ' 155 ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 108 ב (בשוליים למטה). לדברי ר' יוסף בכור שור, 'כל נשיא בהם' פירושו שכל מי שנשלח יהיה חשוב (ונשיא) בעיני בני השבט.

פירוש אחד של ר' משה מקוצי מיוחס לר' יעקב מאורליינש,³⁷ שהיה כאמור מתלמידי רבנו תם,³⁸ וכן נמצאו הקבלות בין פירושי ר' משה מקוצי לבין פירושי ר' יהודה החסיד. ריב"א בספרו 'מנחת יהודה' מביא מפירושו של ר' יהודה החסיד לתורה על פי פשטי ר' משה מקוצי, על הפסוק 'וְהָיָה עֶרְכָּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה [...] חֲמִשִּׁים שָׁנָה [...] הָיָה שְׁקָל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ' (וי' כז, ג): 'אומר רבינו יהודה החסיד שלפיה שקל המן עשרת אלפים ככר כסף לפי שכך היו עולים שקלי ישראל מכן כ' עד בן ס' שנים [...] הרי שקלים של ס' רבוא עולים לעשרת אלפים ככר כסף למבין [...] וזהו שישד הפייט זכור דבר עתק בערך, כלומר שנדר כנגד ערכו של ישראל. כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי".³⁹

הפירוש המקורי של ר' משה מקוצי לפסוק שעל פיו עמרם נשא לאישה את יוכבד בת לוי אשר ילדה אנון[תה ללוי במצרים (במ' כו, נט, שילדה לעמרם את מרים, אהרן ומשה), 'ונראה דאותה היה שמה של אשת לוי', נמצא בפירושו של ר' יהודה החסיד והובא גם ב'ספר הג"ן' על פי 'מדרש'.⁴⁰ אף שמצאנו רק שניים מפירושי ר' משה מקוצי העוסקים בראשי תיבות, אחד מהם נמצא בפירוש על התורה המיוחס לר' אלעזר מוורמס, ולפיו ראשי התיבות א'ש'ה (מן המילים א'י'ל'ה

³⁷ ראו להלן, הערה 52.

³⁸ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף יא ע"ב – יב ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 66ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 136; כת"י נ"י לוצקי 787, עמ' 61ב (שמ' יא 7, ד"ה 'לא יחרץ כלב לשונו'); 'אף כי מלאך המות בא לעיר כדכתי' כי אין בית אשר אין שם מת. ואמרי' בב"ק פר' הכונס כשבא מלאך המות בעיר כלבים צועקים אעפ"כ לא חרצו. כך כתיב בפשטי הר"ם מקוצי. ד"א אע"פ שדרך כלבים לצעוק בליה אעפ"כ לא חרצו. כך פי' מנחם מגונוני [=מיואני, שאף הוא היה מתלמידי רבנו תם]. ד"א אעפ"כ שדרך כלבים לנבוח ולצעוק כשרואים אנשים ומקלם בידם, אעפ"כ לא נבחו כשראו ישראל ומקלם בידם בדכתי' ומקלם בידכם. כך פי' ר' בנימין. ראו גם: כת"י פריס 260, עמ' 131א (בשם ה"ר חיים).

³⁹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף כד ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 120א; כת"י פריס 168, עמ' 147 – 148א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 110ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 102ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 237; כת"י בודל' 1267, עמ' 96ב. ראו גם: פירושי התורה לר' יהודה החסיד (מהדורת לנגה, ירושלים תשל"ה, עמ' 159), ובפירושו של ר' יהודה החסיד למגילת אסתר (שם), עמ' 133-134. לפי טויטו במבואו, עמ' 75, ר' יהודה החסיד נזכר ארבע פעמים בספר 'מנחת יהודה', אך חסר שם הקטע הזה.

⁴⁰ ראו: כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 140א (בשם 'פשטי הר"ם'). כפי שראינו גם לעיל, הקטע הזה לא נמצא בקובץ הנדפס או בכבתי היד האחרים של ספר 'מנחת יהודה'. ראו: פירושי התורה לר' יהודה החסיד (מהדורת לנגה, עמ' 61-62); פירושי ר' חיים פלטיאל עה"ת (מהדורת לנגה, עמ' 559, הערה 43); ספר הג"ן (מהדורת י"מ אורליאן, ירושלים תשס"ט, עמ' שכא); כת"י נ"י לוצקי 794, עמ' 91 ('אמ' הדרש' שם אשת לוי היה אות'ה'). ראו גם להלן הערה 44.

שְׁלָחַהּ הַנְּתָן [אֲמָרִי שְׁפָר] בברכת שבט נפתלי, בר' מט, כא) מרמזות שעתידה דבורה הנביאה לצאת משבט זה.⁴¹

ר' משה מקוצי הציע מגוון פירושים מקוריים הן לפי פשוטו של מקרא הן על פי דברי חז"ל, שאינם קשורים לפירושי רש"י. כמה מהם ניזונים מהמציאות, כגון הערתו לפסוק 'לא תחמוד' בסוף עשרת הדיברות (שמ' כ, יד), שבשעת נתנית הדיברות הראשונות לא היו לבני ישראל שדות, מה שלא היה כן כשנכתבו הדיברות השניות בפרשת ואתחנן, שכבר היו קרובים אז להיכנס לארץ, ולכן המילה 'שדה' נזכרת באיסור של 'לא תחמוד' רק שם.⁴² בדומה, על הפסוק 'פי תבאו אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן [...] וְנִתְחַי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחַזְתְּכֶם' (וי' יד, לד) כתב בעל 'מנחת יהודה': 'תלה הכתוב מצוה זו בבתי הארץ מה שאין כן בנגעי אדם ובנגעי בגדים לפי שבמדבר לא היו להם בתים. אבל נגעי אדם ונגעי בגדים יכולים להיות בכל במקום אף במדבר. כך פי' הר"ם מקוצי'.⁴³

⁴¹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר בראשית, דף נ ע"ב – נא ע"א, ובמהדורת טויטו, עמ' קצב (כ"ך מפורש בפשטי ר"ם מקוצי); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 57א; כת"י פריס 168, עמ' 69א; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 51א-ב (המביא עוד שני פירושים נוספים בעילום שם). עיינו עוד בתוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ה, ירושלים תשמ"ו, עמ' סט, סע' ה, יב; ראו גם: פירוש הרקח על התורה (מהדורת ש"ח קניבסקי, ספר בראשית, בני ברק תשל"ח, עמ' שיט). הפירוש השני על פי רמז בפירושי ר"מ מקוצי הוא לדב' לב, יח, ד"ה 'צור ילדך תשי': 'ש"היו"ד [במילה תשין] זעירא לפי שצורת הולד ניכר בארבעים יום והנואף הבא על אותה אשה מטריח את הצייר שצר בתחלה כדמותו לצייר [עכשין] בדמות הנואף. כפר"מ מקוצי'. ראו 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף כב ע"ב; כת"י וטיקן, עמ' 156ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 136ב; כת"י פריס 168, עמ' 192ב – 193א.

⁴² ראו: 'מנחת יהודה' לספר שמות, דף כו ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 80ב (כ"פ ר"ם מקוצי); כת"י פריס 168, עמ' 100ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 67א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 62א-ב; כת"י נ"י לוצקי 787, עמ' 75ב; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 80ב (כ"פ ר"ם משה הדרשן); כת"י ב"מ 190, עמ' 71א (עיי"ל לא הזכיר שדות בדברות ראשונות מפני שלא היה להם שדות עד לאחר כיבוש וחילוק. כך נר' בפשטים הר"ם הדרשן). ובשוליים שם: 'אבל בדברות אחרונות כבר התחילו לכבוש ארץ סיהון ועוג והיו קרובים לכבוש ארץ ז' עממים. כ"פ הר"ם מקוצי'. גם אבן עזרא, שהוא ב'מנחת יהודה', נדרש לשנויי הסדר והפרטים שבאיסור 'לא תחמוד' בשתי הדיברות, אך מכיוון אחר.

⁴³ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף יג ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 110ב; כת"י פריס 168, עמ' 138ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 93ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 98א. בכת"י ב"מ 190, עמ' 98א, הקטע נמצא בשוליים למעלה (בשמו של ר' משה מקוצי). בכת"י וטיקן 53, עמ' 129ב הפירוש הובא בעילום שם, וכן (בקיצור ובעילום שם) בכת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 109ב. השו: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק יב, ירושלים תשס"ט, עמ' רסח, סע' ג. גם ר' יהודה החסיד חילק בין פסוקים מקבילים המשקפים את חיי היהודים כשהיו במדבר לבין אלו שנאמרו בקרבם לארץ ישראל, ראו קנרפוגל (לעיל, הערה 10), עמ' 235.

כמו כן התאמץ ר' משה מקוצי לפרש על פי ההקשר הרחב, כפי שעשה בפרשת כי תשא בחטא העגל על הפסוק 'הוֹרֵד עֲדִיךָ מֵעֲלֶיךָ' (שמ' לג, ה):

ור"ם מקוצי פי' שהעדי הוא דם הברית שהיה על בגדיהם (שמ' כד, ח), וכל זמן שהיה על בגדיהם דומה כמי שקיימו כל התורה. והחכמים שבהם הורידו אותו מעצמם כשחטאו בעגל כמו שנא' ולא שתו איש עדיו. ועכשיו צוה המקום לכולם שיורידוהו לפני שעכשיו [עברון] על אנכי ולא יהיה לך. וי"מ ולא שתו היינו ישראל שחטאו בעגל אבל משה לא הורידו מעליו לפי שלא חטא ואמ' לו המקום גם אתה הורד עדיך מעליך מפני חלישות הדעת של ישראל עכ"ל.⁴⁴

ר' משה מקוצי מביא גם פירושים הבנויים על סמיכות פרשיות המקרא. בתחילת פרשת תזריע (וי' יב, ב) כתב בעל 'מנחת יהודה': 'והר"מ מקוצי פי' אחר שהזכיר תורת הטמ' והטהור מן הנאכלים [בפרשת שמיני], הזכיר טומאת אדם והתחיל מן היולדת שהיולדת תחילה. עוד פי' הר"מ מקוצי שלכך נסמכה פרש' מצורע לפרש' נדה [שבסוף פרשת מצורע], לומר לך שכל מי שבא על אשתו נדה בניו יש לו בנים מצורעים'.⁴⁵ כמו כן הוא הציע פירוש לפסוק 'לא תִלְךָ רְכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ' (שם יט, טז) ובו הוא מקשר את שני חלקי הפסוק: 'לא תלך רכיל בעמיד בכדי שלא תעמוד על דם רעך. כשתאמר לאדם פלוני הוציא עליך שם רע, שמא יקום עליו ויהרגנו'.⁴⁶

אחרי שהעיר כמה הערות בסדר מינוי המרגלים בתחילת פרשת שלח, הסיק ר' משה מקוצי שמשה שינה את סדר השבטים כדי להעביר מסר חשוב למרגלים, והוא מעין פירוש פסיכולוגי (במ' יג, ח, ד"ה 'למטה אפרים'):

תימ' כיון שהתחיל למנות השבטים בני לאה יחד, למה מנה אפרים אחר יששכר במקום זבולון? וגם מנה זבולון אחר בנימין במקום אפרים. אדרבא איפכ' מסתברא? ור"ל דכל מקום שמנה אותם בערבוביא, בזה הראה להם משה חכמה

⁴⁴ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, דף מו ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 99א; כת"י פריס 168, עמ' 123ב; כת"י וטיקן 506, עמ' 47א; כת"י ב"מ 190, עמ' 89ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 85א; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 96ב. פירושו של ר' משה מקוצי על זהות העדי שונה משל כל מפרש אחר.

⁴⁵ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף י ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 109; כת"י פריס 168, עמ' 137א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 96ב – 97א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 92ב; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 108א; כת"י וטיקן 506, עמ' 65ב. השוו: א' שהם-שטיינר, תריגים בעל כורחם, ירושלים תשס"ח, עמ' 68-69; I. M. Resnick, *Marks of Distinction: Christian Perceptions of Jews in the High Middle Ages*, Washington 2012, pp. 112-121, 129-132

⁴⁶ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף יז ע"א ('כך מצאתי בפשטי ר"מ מקוצי'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 114; בודפשט (קויפמן 31), עמ' 227; כת"י פריס 168, עמ' 141ב. עיינו עוד: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק יג, ירושלים תשע"ב, עמ' קמה-קמו.

גדולה שיהיו הולכינ' ביחד בצירוף ובחבור ולא יתפרדו כדי שיראו האומות מהם.
כפר"ם דקוצי.⁴⁷

ר' משה מקוצי פירש שעוג מלך הבשן קבע את מקום מושבו ב(רבת בני) עמון (דב' ג, יא) מכיוון שלמעשה היה ירא מכוחו של עם ישראל והקפיד להקים את ביתו בעם שאסר הקב"ה על ישראל להתקיפו במלחמה.⁴⁸ עוד שני פירושים מקוריים על פי המציאות וההקשר הרחב מיוחסים לר' משה מקוצי בספר דברים: 'תימה מה ענין יציאת מצרים אצל שבועות (דב' טז, יב). ויש לומר שלא תאמר היאך אעלה ואתבטל מן הקציר לך נאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, לא היה לך כלום עד שחננך הבורא יתברך'. וכן על פטורי המלחמה שנמנו בפרשת שופטים (שם כ, ה-ז, מי שבנה בית, נשא אישה, נטע כרם):

תימ' למה הקפיד הכתו' על אלו יותר ממי שנולד לו בכור ולא פדאו או טלית ולא תלה בו ציצית וכן הרבה? וי"ל ראה משה שהיה עתיד להוכיח את ישראל בתוכחות בשלשה דברים הללו דכתי' אשה תארש ואיש אחר תשגלנה בית תבנה ולא תשב בו כרם טטע ולא תחללנו. לפיכ' היה מזהיר את ישראל ואומר מי שיש לו אחד משלשה הללו אל ילך למלחמה שאם חס ושלום ינגף יאמרו ישראל כבר התחיל בנו קללת משה ומעתה אין לנו תקומה לפניו.⁴⁹

⁴⁷ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף ט ע"ב (צ"ל שם בסוף הקטע: שלא יהיו הולכים יחד); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 126ב; כת"י פריס 168, עמ' 155ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 108 – 109א; כת"י פרנקפורט, עמ' 118 – 119א; כת"י ב"מ 190, עמ' 109א; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 118א-ב ('פשטי הר"ם'). ר' משה מקוצי מסביר שינוי קטן במינוי הנציג משבט יוסף בפרשת המרגלים (במ' יג, יא): 'למטה יוסף למטה מנשה. ובכל מקום [אחר] מטה יוסף נמנה עם שבט אפרים מאי שנא? ור"ל לפי שיוסף הוציא דבה על אחיו נזכר עם שבט מנשה שנשיא שלו מן המרגלים. כ"פ ר"מ דקוצי'. ראו: כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 127א; כת"י פריס 168, שם; כת"י פרמה דה רוסי 527, שם; כת"י פרנקפורט 100, שם; כת"י ב"מ 190, שם.

⁴⁸ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף ג ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 144ב; כת"י פריס 168, עמ' 179א; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 148ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 119ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 141ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 124ב. והשוו לפרושו של רשב"ם.

⁴⁹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף יא ע"א ('כפר"מ מקוצי'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 149א-ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 147א-ב; כת"י פריס 168, עמ' 182א (בסופו כתוב 'כבר'מ'ד' = כך בפירושו ר' משה דקוצי) כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 128ב; כת"י נ"י לוצקי, עמ' 155 ('פש' הר"ם'); כת"י ב"מ 190, עמ' 122א. חזקוני מביא בעילום שם כפירושו של ר' משה מקוצי בדיוק. לפירוש השני ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף יג ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 150א-ב; כת"י פריס 168, עמ' 183ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 129ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 148א-ב; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 157ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 122ב; וכן מובא פירוש זה בחזקוני. על פי מה שהערנו בכל המאמר על המקרים שחזקוני פירש כפי פירושו של ר' משה מקוצי, נראה שפירושו של ר' משה היה במקורותיו הסמויים של

וכן הביא ר' משה מקוצי דיוק מקראי המראה שגם בבית שני, כאשר לא היו בבית המקדש הכפורת והארון, 'שאפילו הכי היה אפשר לכ"ג לעשות את עבודתו בקודש הקדשים ביום הכיפורים ועל אף שכתוב בעבודת יום הכיפורים חוקה (וי' טז, כט), דמשמע לכאורה שדינים אלו לעיכובא וא"א לשנות'.⁵⁰

ר' משה מקוצי מביא בירורים למקרא על פי פרטי הפסוקים. בפרשת נח (בר' ט, יג, ד"ה 'את קשתי נתתי בענן') פירש שהקב"ה בחר בקשת שתסמן את הברית הכרותה שלא יבוא עוד מבול לשחת את הארץ מכיוון שהקשת עשויה מאש וממים, סימן שהשלום ישלוט בעולם אף אם יהיו בו ניגודים.⁵¹ בתחילת פרשת תולדות ר' משה מקוצי מפרש שרק רבקה היתה עקרה שאינה יכולה להוליד (שם כה, כא) ולא יצחק, מאחר שקודם לכן, בפרשת וירא (שם כא, יב), אמר הקב"ה לאברהם 'פי בְּיִצְחָק יִקְרָא לְךָ יִרְעֵי'.⁵²

כששחזר יהודה את שיחת האחים עם יוסף בתחילת פרשת ויגש (שם מד, יט), הוא הזכיר שיוסף שאל אותם אם יש לכם אב (שעודו בחיים) או אח (נוסף), אך שאלה זו מאת יוסף לא נמצאת בתורה. ר' משה מקוצי פירש שכאשר חשב יוסף את האחים למרגלים (שם מב, ט), ממילא היו צריכים למסור לו את כל פרטי משפחתם כדי שיוכל לאשר את זהותם ויראה שהם אינם מרגלים ('הוצרך להם לו')

חזקוני. השו"ו ש' יפת, 'פירוש החזקוני לתורה: לדמותו של החיבור ולמטרותו', ספר היובל לרב מרדכי ברזילר, בעריכת מ' בר אשר ואחרים, ירושלים תשנ"ב, חלק א, עמ' 91-111.

⁵⁰ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף טו ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 112א; כת"י פריס 168, עמ' 140א-ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 295; כת"י וטיקן 53, עמ' 131ב; כת"י ג"י לוצקי 791, עמ' 111א (ובסיום שם, 'מהר"ר יצחק פשטי הר"ם'). תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ג, ירושלים תשע"ב, עמ' ל, הביא מכת"י ב"מ 243 בשם מהר"ר יצחק, והמספר הנכון הוא ב"מ 190, עמ' 98, ושם הדברים אכן מיוחסים רק לר' יצחק (שזהותו אינה ברורה). בפסוק 'ותכל כל עבודת המשכן בסוף ספר שמות (לט, לב) ר' משה מקוצי מתאם את לשון התורה בסיום בניית המשכן ללשון הנביא בסיום בניין בית המקדש הראשון. ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר שמות, עמ' 50א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 103א; כת"י פריס 168, עמ' 128ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 207-288-89א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 86ב-87א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 207. ועיינו עוד: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ו, ירושלים תשמ"ז, עמ' רמז, סע' ז.

⁵¹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר בראשית, דף ט ע"א ('בפ' הר"מ מקוצי'); כת"י וטיקן אורבינטי עמ' 9א ('כ"מ בפשטי הר"ם מקוצי'); כת"י פריס 168, עמ' 12א ('כך מפורש בפשטי הר"ם מקוצי'; וכך הוא בכת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 10ב); כת"י ג"י 787, עמ' 8ב ('כך מצאתי בפשטי הר"ם מקוצי'). ועיינו עוד: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק א, ירושלים תשמ"ב, עמ' רסז, סע' ב.

⁵² ראו: כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 28א ('כך מפורש בפשטי הר"ם מקוצי'); כת"י פריס 168, עמ' 31ב ('כ"מ בפשטי רבי' משה מקוצי'); כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 57 (בעילום שם). תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ג, ירושלים תשמ"ד, עמ' י, סע' יד, מביא את שמו על פי כת"י ור' 260 ועוד, ומעיר שבכת"י בדול' 2344 (פענח רזא), הפירוש מובא בשם ה"ר יעקב. על מקומו של ר' יעקב מאורליינש בכתב יד ובקובץ זה ראו קנרפוגל (לעיל, הערה 10), עמ' 162-165. פירוש זה לא נמצא בקובץ הנדפס וכן לא נמצא בכמה מכתבי היד; ראו גם מהדורת טויטו, עמ' צח.

אם יש להם אב או אח), ולזה התכוון יהודה.⁵³ דיוק דומה בלשון המקרא מגלה את תגובתו של קרח: 'אלא מכפל לשו' למדנו תשובתו של קרח כשאמ' לו משה אתה וכל עדתך היו וכו' השיב לו קרח מדוע אלך לשם אני ועדתי? הלא אינני מעורר אלא על אהרן. אך אם יבוא אהרן לבית הוועד אלך לשם ואשר יבחר ה' הוא הקדוש עד שאמ' לו משה שגם אהרן יהיה לשם וזהו אתה והם ואהרן מחר (במ' טז, ח).⁵⁴

בתחילת ספר ויקרא (א, י) ר' משה מקוצי מסביר על פי המציאות את מה שלא פירט הכתוב, שקורבן עולה הבא מן הצאן צריך הפשט, אך פירט שעולה כזו צריכה ניתוח. הצורך להפשט בעולה מן הצאן נלמד מכך שההפשט כבר נזכר בקורבן עולה מן הבקר: 'איך בהמה שאינה צריכה הפשט'. מה שאין כן בנייתו, שאף על פי שגם חיוב זה כבר נכתב בעולה מן הבקר, 'עולה מן הצאן אין לה איברים כל כך כמו בעולת בקר. הילכך אם לא נאמ' בה ניתוח, הייתי אומר שאינה צריכה ניתוח. כך פי' ר"מ מקוצי.⁵⁵

ר' משה מקוצי גם מונה את ההרכב המדויק של מאתיים וחמישים האנשים שאסף קרח (במ' טז, ב): 'בירר קרח מכל שבט ושבט כ"ג אנשים שהם סנהדרי קטנה לבד משבטו של לוי לפי שעליהם תרעומתו ותלנתו. ו"א פעמים כ"ג הם

⁵³ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר בראשית, דף מד ע"א (ובפשטי הר"מ מקוצי מתרין); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 251; כת"י פריס 168, עמ' 61א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 107; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 44א. ריב"א (כדרכו) מביא מר"מ מקוצי כדי לתרין את הקושיה ששאל חזקוני בהמשך. ראו גם: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק ד, 'ירושלים תשמ"ה, עמ' רא, סע' א; מהדורת טויטו, עמ' קעג.

⁵⁴ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף יג ע"ב ('כפר"מ מקוצי בשם רבו'); כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 129ב ('כפר"מ מקוצי בשם רבותיו'), וכן הוא בכת"י פריס 168, עמ' 158ב – 159א. ראו גם בקטע הזה בנדפס (במ' טז, כא, ד"ה 'הבדלו מתוך העדה') 'בשם רבו'; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 21 ('כפר"מ דקוצי בשם רבותיו'); כת"י פריס 168, עמ' 159א. בכת"י ב"מ 190, עמ' 110ב, האזכורים לרבו (או לרבותיו) הושמטו משני הקטעים (וכן הוא בכת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 132ב). בכת"י בודפשט 100, עמ' 122ב, נזכר רק שמו של ר"מ מקוצי בקטע הראשון, ובשני מובא בשם רבו (וכן הוא בכת"י בדול' 1267, עמ' 104א-ב). בכת"י בודפשט (קויפמן) 31 נזכרים רבותיו בקטע הראשון, ורק 'כ"פ ר"מ מקוצי' בקטע השני. השוו מבוואו של טויטו, עמ' 94, הערה 131, ולעיל הערה 7.

⁵⁵ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף ג ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 104; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 210; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 88א; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 91א; כת"י ב"מ 190, עמ' 92ב. ראו גם: תוספות השלם, בעריכת י' גליס, חלק יא, 'ירושלים תשס"ו, עמ' מה, סע' ב, על הפסוק 'לעולם בהם תעבודו' (וי' כה, מו): ר' משה מקוצי מפרש מדוע אף שהוקשו עבד כנעני ושדה אחוזה אי אפשר לומר שכמו ששדה אחוזה יוצא ביובל גם עבד כנעני יוצא בו. ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר ויקרא, דף כג ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 117ב; כת"י פריס 168, עמ' 146א-ב; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 234-235; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 109א; כת"י ב"מ 190, עמ' 103א.

רנ"ג והשלש היתרים על חמישים ומאתים איש הם דתן ואבירם ואון בן פלת שהשלימו לקשר רשעים. כ"פ ר"ם דקוצי.⁵⁶ ר' משה מקוצי מציע פירוש הלכתי בתחילת פרשת פינחס כדי ליישב את דברי המקרא שהקב"ה הבטיח לפינחס ברית שלום אחרי שהרג את זמרי (שם כה, יב): 'לפי שכפיו נגואלו בדם וכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו והיה מתירא שמא יפסיד את כהונתו. לכך נתן לו הקב"ה את בריתי שלום. כך פי' הר"ם מקוצי'.

לדעתו של ר' משה מקוצי, קווי שליחותו של משה רבנו עומדים מאחורי כמה מפסוקי פרשת מטות. הוא מסביר ברגישות מדוע נאמר הציווי על משה להנהיג את בני ישראל לנקום במדיין (שם לא, ב) אחרי פרשת נדרים:

לכך נסמכה פרשה זו לומ' כיון ששמע משה לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מיחלין לו ומתירין לו, אמ' בלבו שמא נשאל הקב"ה על נדרו בפמליא של מעלה ואכנס בארץ. ונראין הדברים שהכניסו לארץ סיחון ועוג שהיה ארץ ישראל. אמ' לו הקב"ה לא כשאתה סבור אלא נקום נקמתו במדין ואחר תאסף אל עמך. ומארץ סיחון ועוג לא נשבעת? אלא [אמר לו] נשבעתי שלא תעבור את הירדן הזה. כ"פ ר"ם דקוצי.⁵⁷

כמו כן הוא הסביר שאף שהציווי של הקב"ה היה שמשה עצמו ינהיג את בני ישראל בנקמת מדין, משה למעשה שלח אחרים למלא את תפקידו מכיוון שגדל במדיין והמדיינים הגנו עליו שם מפני פרעה וצבאות מצרים.⁵⁸ על פרשת עגלה ערופה (דב' כא, ח, ד"ה 'כפר לעמך ישראל'), כתב בעל 'מנחת יהודה':

⁵⁶ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף יג ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 129א; כת"י פריס 168, עמ' 158ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 122א; כת"י ב"מ 190, עמ' 110ב; כת"י בודלי 1267, עמ' 104א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 253-254; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 132א ('פשטי הר"ם'). וכן הוא משרטט את מיתתו של קרח על פי יישוב מעין סתירה שבפסוקים (ובהתאם לדברי הבבלי בפרק חלק). ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס, דף יד ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 130א; כת"י פריס 168, עמ' 159א – 159ב; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 123א; כת"י ב"מ 190, עמ' 111א; כת"י בודלי 1267, שם; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, שם; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 132ב ('פש' הר"ם').

⁵⁷ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף כב ע"ב – כג ע"א; כת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 263; כת"י פרנקפורט 100, עמ' 128ב; כת"י פריס 168, עמ' 164ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 113ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 134א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 115ב. רעיון דומה (בעילום שם ובקיצור נמרץ) נמצא בכת"י פריס 260, עמ' 303ב.

⁵⁸ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר במדבר, דף כו ע"ב; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 139ב; כת"י פריס 168, עמ' 169ב; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 119ב; כת"י ב"מ 190, עמ' 116ב (בשוליים למעלה).

תימ' כיון שאמרו דינו לא שפכו מאי כפר' שייכא הכא? וי"ל משום דכל ישראל ערבים זה לזה. ולפי פשוטו כפר כמו גלה לעמך ישראל מי הרוצח, שכל זמן שלא נודע מי הרגו שמא גואל הדם ימית מי שאין דינו להמית. וכן מצינו בישעיה (כת, יח) וכופר בריחכם את מות [שהוא] כמו וגולה כמו שתרג' יונתן בן עוזיאל. כ"פ ר"מ מקוצי.⁵⁹

ר' משה מקוצי פירש את המלה 'כפר' פירוש אחר מהרגיל על פי הפסוק בישעיהו כדי להגיע לפשט מועיל.⁶⁰

לבסוף, בשלושה מקומות מביא ריב"א, בעל 'מנחת יהודה' את דבריו של ר' משה מקוצי לא מתוך פירושו על התורה אלא מספרו ההלכתי, 'ספר מצוות גדול': בפירושו לבראשית טז, ו, 'וַתַּעַנֶּה שָׂרִי' (בנדפס יג ע"ב ובמהדורת טויטו עמ' נד-נה) כדי להסביר ששרה הונתה את הגר בהיתר; כששאלו המלאכים את אברהם 'אִיִּה שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ' (שם יח, ט; בנדפס טז ע"א ובמהדורת טויטו עמ' סה-סו), על האפשרות על פי ההלכה שגבר ישאל בשלום אשת חברו (על ידי בעלה, רק שאסור לו לשלוח לה שלום דרך בעלה) ולהצדיק בכך את מה שעשו המלאכים; בדברים יז, טז (בנדפס יב ע"א), על היקף האיסור על מלך ישראל להשיב את העם למצרים ועל ההשלכות להלכה גם ליחיד. בקטע זה הביא בעל 'מנחת יהודה' גם את דברי ר' אליעזר ממייץ ב'ספר יראים', שהיה ממקורותיו החשובים בסמ"ג. ואכן, על פי העדויות מכתבי היד לא ברור לגמרי שריב"א בפירושו המקורי הביא מן הסמ"ג ככל שלושת המקומות הללו אף על פי שברור שידע שר' משה מקוצי חיבר פירושים על התורה וגם את 'ספר מצוות גדול'.⁶¹

⁵⁹ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס לספר דברים, דף יג ע"ב – יד ע"א; כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 151-א; כת"י פריס 168, עמ' 185-א ('כפר' מ'ד').

⁶⁰ ראו: 'מנחת יהודה' הנדפס, שם (ניקום אתה בעצמך. והוא לא עשה כך אלא וישלח אותם משה וגו') לפי שנתגדל במדין והיינו דאמרי אינשי בירא דשתיית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא. כפ"ה מקוצי); כת"י פריס 168, שם; כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 143-ב ('פש' הר"ם).

⁶¹ ראו: כת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 112-ב (בר' יז, ו, ד"ה 'ותעניה שרי'): 'יק' דהאיך צדקת עושה כן? ומפ' הר"ם כדפי' על ותקל גבירתה שהונתה בדברים [...] ואמ' במדרש שאם הונה לך אדם אתה רשאי להונותו אותו'. לא ברור אם מדובר פה בדברי הסמ"ג או רק בפירושו של הר"ם מקוצי לפסוק, אך ראו בכת"י ב"מ 190, עמ' 111: 'איך עשתה צדקת כזאת וכו', דאמ' במדרש גבי אונאה שאם הצי אותך אדם, אתה רשאי להונותו שאינו קרוי עמיתו. ובעל ספר מצוות גדול להר"ם מקוצי הביא מדרש זה במצות לא תונא'. על הפסוק 'איה שרה אשתך', כת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 17-א-ב, מביא את הדין רק על פי הבבלי, קידושין ע"ב, בלי להזכיר את פסקו של הסמ"ג. וכן הוא גם בכת"י פריס 168, עמ' 20 – 21; ובכת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 15-ב (וראו גם במהדורת טויטו, עמ' סה-סו). בכת"י ב"מ 190 פסק הסמ"ג נמצא רק בשוליים (לתופעה דומה ראו בכת"י זה, דף 100, המובא בשם ר' יחיאל [מפרסי], שעץ שניטע מאליו חייב בעורלה אם נמצא ברשות היחיד, וכן משמע בספר רבינו משה. פש' הר"ם). אך בכת"י נ"י לוצקי 791, עמ' 113-ב, הדין מובא בשם רבי' יחיאל בלבד). בסוף הקטע על האיסור לשוב למצרים, שבו נזכר גם שהרמב"ם 'הלך ולמד

בספר 'מנחת יהודה' הנדפס נמצא גם קטע בתחילת ספר דברים (ג ע"א-ע"ב לדב' ב, כח-כט, ד"ה 'אוכל בכסף תשבירני ומים בכסף תתן לי ושתיי רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער'), שבו מובאים דבריו של ר' משה מקוצי בפירושו על התורה וגם מ'ספר מצוות גדול'. ר' משה מקוצי הקשה על פי הגמרא בבבלי, 'יבמות עו ע"ב – עז ע"א, שרות המואבייה היתה מותרת לישא את בועז מייד לאחר שנתגיירה מכיוון שדרשו חז"ל 'מואבי ולא מואבית', כי רק הגברים מארץ מואב (ועמון) לא קידמו את בני ישראל בלחם ובמים, אך הפסוק בדברים כג, ה נימק את האיסור להנשא לגברים ממואב ומעמון מכיוון שהעמים האלה שכרו את בלעם להינבא נגד ישראל.

ריב"א ניסה לפשר בין הנימוקים על פי מה שמצא ב'ספר מצוות גדול' של ר' משה מקוצי בשם ר' יוסף מקרטוש, שאנשי עמון לא קידמו את בני ישראל בלחם ובמים ומואב הם ששכרו את בלעם, אך הנשים משתי האומות האלה לא התעסקו כלל במשימות אלו (והביא ראיה לכך גם מהירושלמי). ואומנם על פי הקטע הזה בספר 'מנחת יהודה' תוהו ר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א, נפטר ב-1806) שמא ר' משה מקוצי שכתב את הפירושים על התורה אינו אותו ר' משה מקוצי שהיה בעל הסמ"ג, מכיוון שאם מדובר במחבר אחד היה יכול לענות לקושייתו בפירושו על התורה על פי מה שכתב בספרו על המצוות.⁶²

אפשר לנטרל את תמיהתו של חיד"א בכמה דרכים: לא ברור מתי כתב ר' משה מקוצי את פירושו על התורה. מכיוון שעבד על עיקר כתיבת 'ספר מצוות גדול' כשכבר היה חכם מבוגר, וכפי שהוא מזכיר בהקדמתו חלם חלום על הצורך לכתוב את הספר הזה בשנת 1236, אפשר שאת פירושו על התורה חיבר בצעירותו. יתר על כן, המהלך והמסקנה ההלכתית בספר המצוות מובאים בשם חכם אחר, ר' יוסף מקרטוש, ואפשר שבפירושו על התורה העדיף ר' משה מקוצי לפרש לפי דעת עצמו (וריב"א הוא שצירף את שתי הגישות השונות). נוסף על כך יש עדויות מכתבי היד שאפילו ריב"א לא צירף את השיטות האלה בקובץ שלו אלא שהדבר נעשה רק לאחר ימיו. ר' משה מקוצי, מצדו, הביא רק גישה אחת – חדשנית – בפירושו על התורה.⁶³

שם, כתוב: 'כך מצאתי בסמ"ג אשר יסד ר"מ מקוצי'. ראו: כתי" וטיקן אורבינטי 21, עמ' 149ב – 150א; כתי" פרנקפורט 100, עמ' 148א; כתי" פריס 168, עמ' 183א; כתי" בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 290; והשוו גם מבואו של טויטו, עמ' 82, הערה 86.

⁶² ראו בשם הגדולים לחיד"א, ורשה תרל"ו. מערכת הגדולים, ר"מ מקוצי, נא ע"א (סימן קעט). על הקטע בספר מצוות גדול (וינציה שיז, לא תעשה קיג-קיד, לט ע"ב – מ ע"א), ראו גם בהוצאת מכון ירושלים (לעיל הערה 1), חלק ב, עמ' 186-187.

⁶³ ראו: כתי" ב"מ 190, עמ' 129ב בגיליון: 'אמנם מצאתי בסמ"ג בשם ה"ר יוסף מקרפאנטרין כי הטעם וכו"'. הקושיה מרות המואבייה נשאלת מפי מורי ר' אליקים (ולא מפי ר' משה מקוצי), והתירוץ מיוחס לפשטי הר"ם. ר' אליקים שוב מקשה על הפירוש הזה, והדברים נמשכים כפי

הנדפס אך בלא כל אזכור לסמ"ג (וכן הוא בכת"י וטיקן 53, עמ' 169). בכת"י בודפשט (קויפמן) 31, עמ' 279, לא נזכר שמו של ר"מ מקוצי בתחילת הקטע, אך דברי הסמ"ג דווקא נזכרים (בשם 'ה"ר יוסף מטרווי"ש'), וכן הוא בכת"י פריס 168, עמ' 174 ב (בשם 'ר' יוסף מקשטריש'). בכת"י וטיקן אורבינטי 21, עמ' 143 ב – 144 א, לאחר פירושו של ר' משה מקוצי מובא (כבנדפס): 'ואמנם מצאתי בספר מצות הגדול בשם ה"ר יוסף מקשטר"ש כי הטעם דעל אשר לא קדמו הוא בעמון וכו"'. וכן בכת"י פרנקפורט 100, עמ' 141 א; כת"י פרמה דה רוסי 527, עמ' 124 א; כת"י פרמה דה רוסי 537, עמ' 170 ב; כת"י נ"י לוצקי 787, עמ' 141 ב – 142 ב (בשם 'הרב ר' יוסף מקרפנט"ש'). על ר' יוסף מקרטש ראו: א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תש"ם, עמ' 145; ספר יוסף המקנא, בעריכת י' רוזנטל, ירושלים תשל"ל, עמ' 45 (ובהערה 1), 66, 83.

דברי חכמים וחידותם

פרשנות התנ"ך בספרות חז"ל וימי הביניים

ספר יובל לכבוד חננאל מאק

עורכים: אביגדור שנאן וישראל יי יובל

כרמל • ירושלים